

3. Загнітко А. П. Теоретична граматика української мови : морфологія. Донецьк: ТОВ ВКФ «БАО», 2011. 992 с.

4. Мацько Л. І. Стилїстика української мови: для студ. філол. спеціальностей вищих навч. закладів. Київ : Вища шк., 2003. 462 с.

УДК 81'373.6(477)(043.2)

Коновалова Марія

/ м. Київ /

ФІЛОСОФСЬКЕ ОСМИСЛЕННЯ ПОСТАТІ МАЗЕПИ ТА ЙОГО ДОБИ В ТВОРЧОСТІ ПИСЬМЕННИКІВ-ВІСНИКІВЦІВ

Вісниківство як явище, літературна течія, культурна епоха найвиразніше зазвучало у міжвоєнний період минулого століття. Воно пов'язане з діяльністю журналу «Літературно-науковий вісник», навколо якого об'єдналися письменники, споріднені величезним поривом до свободи та незалежності. Письменники-вісниківці пережили піднесення від відчуття власної державності й розчарування від трагедії поразки у боротьбі за незалежність. Причини поразки молодій українській державі вони намагалися осягнути крізь призму епохи гетьмана Мазепи. На думку редактора «Літературно-наукового вісника» Д. Донцова, Київська Русь та козацько-гетьманська держава найбільше відповідали ідеальному українському суспільству [1], а постать гетьмана Мазепи стала «ідеальним вісниківським героєм» [5].

Творчість письменників-вісниківців стала об'єктом літературознавчих досліджень Д. Донцова, М. Ільницького, С. Андрусів, Т. Салиги, О. Багана, Ю. Коваліва, О. Омельчук тощо. У сучасних умовах широкомасштабного вторгнення Росії в Україну виникає необхідність звернення до творчості

вісниківців й до аналізу історичного минулого українського народу, його духу спротиву і незламності у боротьбі за незалежність.

Мета дослідження – осягнення й осмислення постаті Мазепи та його епохи як історично усталеного образу у самовизначеності нації як незалежної держави в творчості письменників-вісниківців.

Яскравим представником вісниківства був редактор «Літературно-наукового вісника» Д. Донцов. Він першим заговорив про особистість Мазепи, «велетня», що «кидає у майбутнє тінь». Гетьману Мазепі автор присвятив ранні праці «Мазепа й мазепинство», «Гетьман Мазепа в західноєвропейській літературі». Д. Донцов задумується над тим, чому зарубіжні письменники, композитори зверталися до окремих епізодів життя гетьмана, а українські письменники не возвеличували постать Мазепи, випускали з поля свого зору цю частину трагічної історії України.

Згодом, характеризуючи своїх однодумців, представників «Літературно-наукового вісника» (Є. Маланюка, Л. Мосендза, Ю. Клена, О. Телігу, О. Ольжича), Д. Донцов окреслив особливу філософію життя, за якою вони жили і яка вирізняла їх серед сучасників, – трагічний оптимізм. Її суть викристалізовувалася в непокорі, в дії, у вольовому імперативі. Вона «давала відвагу жити і вмирати» [2, с. 279] заради вищої мети. Ця філософія зближувала мазепинську й вісниківську епохи. Доба гетьмана, що більше двох століть несла трагічний відбиток, була надто близькою і зрозумілою вісниківцям. Прогалину в історії української літератури щодо повернення славного імені Мазепи й аналіз трагічних подій історії, що мають властивість повторюватися, сповна реалізували вісниківці, присвячуючи гетьманові статті, прозові й драматичні тексти, поезію.

Глибоке зацікавлення добою гетьмана Мазепи простежується в поемі Ю. Дарагана «Мазепа». Автор проєктує державотворчі змагання УНР крізь події доби Мазепи. У козацькому минулому він шукає паралелі й пояснення трагічних подій для свого покоління.

У досить юному віці Ю. Липа видає працю «Гетьман Іван Мазепа», в якій характеризує його як визначну особу свого часу. Автор наголошує на державницькій місії гетьмана, меценатській діяльності й визначає місце України серед європейських держав.

Шлях боротьби за власну державу, який пройшли вісниківці, перегукується з трагічним періодом епохи Мазепи й проглядає крізь рядки поезій інших вісниківців. Л. Мосендзу про поразку в національно-визвольній боротьбі нагадують «згарища батуринських пожеж», а Ю. Клен у «чорних днях Полтави» бачить спалах полум'я «старої слави».

Згодом до постаті Мазепи звертаються й наймолодші представники першої хвилі еміграції О. Теліга та О. Ольжич. Олена Теліга виголошує «Вступне слово на Академії в честь Івана Мазепи» в 1940 р. напередодні свого повернення в Україну. Для неї гетьман Мазепа виступає «символом змагань», «це той незламний дух, що з залізною консеквенцією вів свій нарід з безнадійної руїни до тієї незалежності, яка і досі для нас всіх є найвищою метою» [6, с. 141]. Їй близький його ритм життя, його бажання і почуття, його вічні шукання величного і прекрасного для України на межі життя і смерті.

У статті «Дух руїни. По сторінках історії» про про Мазепу згадує О. Ольжич. На підставі історичних фактів письменник доводить, що першопричиною нашої бездержавності є внутрішній розбрат, патологічна неспроможність політиків забути про особисті інтереси та об'єднати зусилля [4].

Та чи не найбільше звернень до образу Мазепи в поезії та публіцистиці Є.Маланюка. Він присвятив гетьманові статтю «Трагічний гетьман», статтю-портрет «*Illustrissimus Dominus Mazepa*» («Ясновельможний пан Мазепа – тло і постать»). Побіжно звернення до гетьмана простежуються в інших його працях.

У поезії «До портрета Мазепи» з перших рядків відчувається глибока повага до гетьмана. Поет називає Мазепу «ясновельможним паном», «вождем війська запорозького», «сивим Марсом» «козацького Риму». Через декілька зовнішніх рис митець намагається показати складність і загадковість величної

постаті. У портреті, який позиціонує Є.Маланюк, у гетьмана «срібна» чуприна, «чоло пророче», «зимні телескопічні очі», що «бачать майбутнього буряні доби» [3, с.119]. Прагнучи досягти портретної схожості, що визначає специфіку жанру поезії, автор не зраджує своєму улюбленому прийому антитези. Суперечливість «юного серця» і «старечого тіла» посилюють трагічно-романтичний образ Мазепи, а «спалені крила» на «плечах владичних» вибудовують «блакитний міт», який століттями приковуватиме погляди митців.

«Велич героя, – на думку редактора ЛНВ, – завжди вимірюється величию його супротивника. Чим важче і грандіозніше завдання, поставлене героєм, чим непосильніші перешкоди, з якими він бореться, тим трагічніших форм набуває його особа, тим вона спроможніша збуджувати натхнення поетів» [1, с. 41].

Емігрантську політичну долю, що розпочалася з поразки Мазепи у Полтавській битві та відходом гетьмана з України, продовжив П. Орлик. Тому доволі часто з іменем Мазепи в поезії Є. Маланюка зустрічається ім'я гетьманського писаря. Звернення до Мазепи звучать у пориві неспокою, гніву, однак у хвилини тяжкого і невимовного смутку від безнадійних еміграційних буднів, коли «дні – віками», зринає в пам'яті поета ім'я Орлика. Він, як і Маланюк, зазнав поразки в бою, відчув біль від втрати батьківщини, байдужість чужини... Йому автор присвятив «Сонети про Орлика». Епіграфом до поезії митець використав слова з промови Пилипа Орлика: «Вождь поза батьківщиною аж ніяк не може нею керувати» [3, с. 102]. Слова акцентують не лише на втраті держави для новообраного гетьмана, але й на внутрішньому стані Орлика-вигнанця, який «чужиною нудив», «чекаючи вістей із Ясс». Постаць гетьмана спочатку представлена у роздумах про сучасну йому величну епоху, яка вимагає високих звершень, але скрізь лукаві і «маленькі» люди: «Доба, здається, зависока / На вбогі й немічні серця» [3, с. 102]. На тлі цієї епохи автор змальовує Орлика, який у пошуках підтримки, скитається чужиною. Всі його пожитки – це «благенький» візок, що голосно торохтить по європейській бруківці, усі його мрії – про «ненароджену» державу. Дороги,

якими понад два століття тому проходив у вигнанні Орлик, його думки і тривоги, небажання померти далеко від батьківщини й поетові пророчили його майбутнє. Чужина не стала для нього батьківщиною...

Славно й трагічну історію України згадує Є. Маланюк у поезії «Стара винарня». Примха долі завела автора в старий закут, *«на ті ж кількасотлітні лави, / Де гордий предок наш сидів. / ...І падали хвилини слави»* [3, с. 117]. Тут *«пили Богданові послы, / Сперечались, міркували, / І стіни слухали їх спів»*. Тут були й «Мазепині скитальці», «коли дикий буревій Батурин зруйнував» [3, с. 118]. До старої винарні приходив П. Орлик, «днем важким зігнутий», щоб *«відітхнути і скоротити ніч без сна»*. Усе минуло, але не забулося. *«Віки, запалі в сиву муть, / Що відродились в нашій крові, / Вернулись знов, воскресли знов, / Втілились в пізнім поколінні / Й тривають нами»* [3, с. 118].

Отже, проблема національної ідентичності, єдності українського народу є надзвичайно актуальною в сучасних умовах російсько-української війни. А звернення до національної історії, культури, літератури має важливе значення в ідеологічному протистоянні з російською інформаційною пропагандою. Майстерно представлена в літературі письменників-вісниківців героїчна і трагічна епоха існування козацько-гетьманської України доби Мазепи впливає на свідомість сучасника, спонукає до перепрочитання, аналізу, до активних дій і боротьби за незалежність.

Література

1. Донцов Д. Гетьман Мазепа в західноєвропейській літературі // Донцов Д. Літературна есеїстика. Дрогобич, 2010. 688 с.
2. Донцов Д. Трагічні оптимісти / Донцов Д. Дві літератури нашої доби. Торонто, 1958. 296 с.
3. Маланюк Є. Невичерпальність : Поезії, статті. К., 2001. 318 с.
4. Ольжич О. Дух руїни. К., 2007. 52 с.
5. Омельчук О. Літературні ідеали українського вісниківства. К., 2011. 336 с.
6. Теліга О. Вибрані твори. К., 2014. 534 с.